

KUR'AN PERSPEKTİFİNDE İNSANIN GÜZEL VASIFLARININ ANALİZİ

Kabul Tarihi: 17.02.2016
Yayın Tarihi: 14.04.2016

Ahmet ÇELİK*

Öz

Kur'an'da Allah'ın sevdiğini belirttiği güzel vasıfları araştırdığımızda sekiz vasfın Allah tarafından sevildiği ifade edilmektedir. Bu vasıfları konu edinen toplam on altı ayet mevcuttur. Bunlar muhsinîn, tevvabîn, muttakîn, sabirîn,, muksitîn, mutahhirîn, Allah yolunda kenetlenerek savaşanlar ve Müslümanlara alçak gönüllü, küffara izzetli görünenlerdir. Allah'ın sevdiğini belirttiği bu vasıfları konu edinen ayetlerin analizlerini yaptık ve her konunun sonunda günümüze ışık tutacak mesajları çıkarıp değerlendirdik.

Anahtar kelimeler: Allah, sevgi, Kur'an, sevilen vasıflar, muhabbetullah.

Abstract

Analysis of the beautiful qualities of the people in the Qur'an perspective When we examine Qur'an in terms the qualities that Allah loves it is expressed that eight qualification is loved by Allah. There are a total of sixteen verses in which these qualities are mentioned in Qur'an. These are muhsinîn, tevvabîn, muttakîn, sabirîn,, muksitîn, mutahhirîn, those who fight engaging in the way of Allah and those who appear honorable to infidels. We performed the analysis of the verses that deal with the qualifications which is stated to be loved by Allah and at the end of every subject evaluated the extracted messages that illuminate the present day.

Keywords: Allah, love, Qur'an, personalities, love of Allah.

Giriş

Kur'an'ın bir rahmet ve hidayet eseri olarak indiğini, yine Kur'an tarafından belirtilmektedir.¹ Bir ayette de Kur'an'ın kıyamete kadar korunacağına, dolayısıyla Kur'an'ın bu hidayet ve rahmeti kıyamete kadar devam edeceğine Cenabı Allah adeta garanti vermektedir.² Kur'an'ın her sahada emir ve yasakları mevcuttur. Kur'an'ın asıl gayesi insanın dünya ve ahiret mutluluğudur. İnsanın dünya ve ahirette mutlu olabilmesi için de, güzel davranışlarla tanışması gerekir. Güzel davranışlara muhabbet etmek, onları benimsemek, hayatın vazgeçilmez prensipleri haline getirmek ancak ilim ve marifetle mümkündür. İlim ve marifet ziyadeleştikçe, bu güzel davranışlara muhabbet de ziyadeleşir. Kur'an'ın cihan şümül prensipleri olmazsa kalp ve diğer cihazlar pusulasız ve rehbersiz kalır, neye yöneleceğini ve neyi seveceğini bilemez ve bulamaz.

Bu çalışmamızda Kur'an perspektifinde insanın güzel vasıflarının analizini yapacağız. Kur'an'da Allah'ın sevdiğini belirttiği güzel vasıfları araştırdığımızda sekiz vasfın Allah tarafından sevildiği ifade edilmektedir. Bu vasıfları konu edinen toplam on altı ayet mevcuttur. Bunlar muhsinîn beş ayet, tevvabîn bir ayet, muttakîn üç ayet, sabirîn bir ayet, muksitîn üç ayet, mutahhirîn bir ayet, Allah yolunda kenetlenerek savaşanlar bir ayet ve Müslümanlara alçak gönüllü, küffara izzetli görünenler bir ayet olmak üzere on altı ayettir. Allah'ın sevdiğini belirttiği bu vasıfları konu edinen ayetlerin analizlerini yapacağız. Her konunun sonunda günümüze ışık tutacak mesajları çıkarıp değerlendireceğiz.

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, acelik@dicle.edu.tr

¹ Yunus, 10/57; İsra, 17/82

² Hicr, 15/9

A-MUHSİNİN:

Muhsin kelimesi, hesüne-yehsünü –hüsnen kökünden olup if'al babının ismi failidir. Güzel ve yakışıklı olmaktır. Ehsene-ihsanen; bir şeyi güzel yapmak, güzel bir şey vermek, iyilik etmek ve bir şeyi güzel bulmak anlamlarına gelir.³ Hesüne ve türevleriyle birlikte Kur'an-ı Kerimde 195 defa geçmektedir.⁴

“ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ” "Allah iyi davrananları sever" tabiri Kur'an-ı Kerim'de, beş farklı ayette zikredilmektedir.

Birinci Ayet⁵ - Bakara, 2/195

Bu ayetin sonunda geçen “ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ” tabiri üzerinde duracağız. Özellikle “ الْمُحْسِنِينَ ” hangi anlamlarda kullanıldığını ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Bu ayetin sebebi nüzülü için şu olay zikredilir. Sahabeden biri : "Ey Allah'ın Resülü! Allah'a yemin ederim ki bizim azığımız yok. Hiçbir zengin de bize yardım etmiyor" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), Müslümanlara, "Allah yolunda sadaka vermelerini" emretti.⁶ Müteakiben Müslümanlar, her şeylerini verdiler. İşte bu ayet de, Hz. Peygamber (sav)'e muvafakat ederek nazil oldu.⁷

İnfak, malı iyilik yollarına ve faydalı şeylere verip harcamaktır. İşte bu sebepten ötürü, malını boş şeylerde zayi eden kimseler için, "O malını infak etti" denilmez. İnfak, "Allah yolunda" harcanan mal için kullanılan bir tabirdir. Çünkü sebil, yol demektir. Allah'ın yolu da, Onun dinidir. Buna göre Allah'ın dini hususunda emrettiği her türlü infak, bu ayetin muhtevasına girer.⁸ İster bu hac veya umre yapmak için olan harcama olsun, ister bizzat cihada katılmak suretiyle olsun; ister başkasının savaş giderlerini karşılamak suretiyle olsun; ister akrabalara yardım ve sadakalarla olsun veya kişinin ailesine ve çocuklarına harcamaları suretiyle olsun; ister zekât ve kefarete olarak verdiği şeyler olsun, isterse yol ve benzeri şeylerin yapılması için verdiği sadakalar olsun, fark etmez. Ancak bu ayetten önce cihat zikredilmiş olduğu için, bundan murat edilen en uygun mana, bu infakın cihat hususundaki harcamalara hamledilmesidir.

“Kendinizi tehlikeye atmayınız” dan maksat, silahı bırakarak teslim olmayın ve Allah'ın emirlerine itaat edin. Siz bunu yaptıkça Allah sizi sevecektir.⁹ Hele hele bunu severek yaptığınız müddetçe, Allah da sizi sevmeye devam edecektir.¹⁰

"Allah yolunda infak edin. Bu infakınızı tehlikeye atmayın ve boşa çıkarmayın" şeklinde olması da muhtemeldir. Bu, infakınızdan sonra ya başa kakarak veya riya ve

³ Sarı, *el-Mevarid*, Arapça - Türkçe Lûgat, Bahar Yayınları, İstanbul, 1980, hesune mad. S.305-306.

⁴ Abdülbaki, *el- Mucemu'l- Müfêhres li elfazı Kur'ani'l- Kerim*, Mektebetü'l- İslamiyye, İstanbul, 1984, Hesüne mad. S.202-205

⁵ Bakara, 2/195. “ وَأَنْفَعُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ”

⁶ “Mallarımızı Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”

⁷ Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Birinci Baskı, Akçağ Basım ve Yayın Pazarlama A.Ş. Ankara, 1988. X/34.

⁸ İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail bin Ömer, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, İkinci Baskı, Daru tayyibetü'n-Neşri ve't-Tevzii, H.1422,M.1999. I, 391.

⁹ Ez- Zeccac, İbrahim bin es- Sırrı bin Sehl, Ebu İshak, *Maâni'l- Kur'ân ve İ'rabihî*, Muhk: Abdülcelil Abduhu Şilbi, Birinci Baskı, Alimü'l- Kütübi, Beyrut, 1408/1988, I, 265.

¹⁰ Zeccac, Maâni'l- Kur'an, I/265

¹¹ Alusi, Şihabuddin Muhammet bin Abdullah el- Hüseyin, *Ruhu'l- Meani fi tefsiri'l- Kur'ân 'i'l- Azim ve's- Seb'a'l- Mesani*, Tahk: Ali Abdülbari Atiyyeti, Birinci Baskı, Darül kütübi'l- İlmiyyeti, Byrut- H.1215, I, 475.

gösteriş olsun diye anlatarak, infakınızın sevabını boşa çıkaracak bir iş yapmanızla olur. Bunun bir benzeri de, "Amellerinizi boşa çıkarmayın"¹¹ ayetidir.¹²

Âlimler, "muhsin" kelimesinin kökü hakkında farklı düşünmüşler. Bu hususta iki izah tarzını ortaya koymuşlar:

a- "Muhsin" kelimesi, "hüsün" mastarından müştaktır. Hüsün, bizatihi güzel olan şey demektir. Bunu yapana "Muhsin" denir.

b- "Muhsin" kelimesi, "İhsan" mastarından türemiştir. Buna göre, güzel bir işi yapan kimseye "Muhsin" denir.¹³

Ayette, "iyilik edin" sözünde iki vecih vardır:

Birinci vecih, "Allah'ın farzları hususunda ihsanda bulunun." Yani Cibril hadisinde belirtildiği ihsan türünden ibadetleri ifa etmektir.¹⁴

İkinci vecih ise, kendisine nafakası boynunuzun borcu olan kimselere, infakta ihsan ediniz.¹⁵

İkinci Ayet¹⁶ - Ali İmran 3/134

Bu ayette dört unsur nazara veriliyor. Zengininf infakta bulunması, fakirin infakta bulunması, öfkelenenin öfkesini yenmesi ve kendisine yapılan kötülüğü affetmesi. Ayette infak hususunda iki uç nokta zikredilerek, herkesin buna dâhil olduğunu belirtmiştir.¹⁷

Rivayete göre Hz. İsa şöyle buyurmuş: Başkasının sana yaptığı iyiliğe karşılık senin ona karşılık vererek iyilik yapman, ihsan değildir; Sana kötülük yapana karşı iyilik yapman, ihsandır.¹⁸

Ayette geçen "gayz" ifadesi, öfkesini yenebilmek anlamındadır. Gayz, gadab (kızgınlık) tan farklı bir anlamdadır. Gayz nefiste gizli kalır, gadab ise davranışa dökülür. Allah için gayz düşünülemez, fakat gadab düşünülebilir. "Gayri'l- mağdubi aleyhim"¹⁹ bu kabildendir.²⁰ Nitekim hadiste bu konu şöyle zikredilir. Kim gayzını yener ve o konuda başarır, Allah ona sağlam bir iman ve emniyet verir.²¹

"Başkasına iyilik yapmak" tan maksat şunlardır: Birisine iyiliği ulaştırmak veya birine dokunacak kötülüğe mani olmak, onu engellemek de bir ihsandır. Keza, iyilik mal ile olabileceği gibi, ilimle, irfanla da olabilir. Birini sapkınlıktan hidayete erdirmek, malı her çeşit hayırlı işlerde, ibadetlerde (hac gibi) kullanmak da ihsan kapsamında değerlendirilir. Başkasının zararını defetmek, yapılan kötülüğüne karşılık vermemek, bu dünyaya yönelik bir ihsan davranışıdır. Yapılan bu kötülüğü affetmek ise, ahirete yönelik bir ihsan

¹¹ Muhammet, 47/33

¹²Er- Râzi, Ebu Abdillâh Muhammed bin Ömer bin Hasan bin Hüseyin et- Teymi, *el- Hatib, Mefatihü'l- Gayb - Tefsirü'l- Kebir*, Üçüncü Baskı, Daru İhyai't- Turas, Beyrut, H. 1420, V, 297.

¹³ İbn Atiyye, Ebu Muhammet Abdülhak, el-Endülüsî, *el-Muharrirü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Birinci Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, H. 1422, I, 265.

¹⁴Er- Razi, Fahrettin, *Mefatihü'l- Gayb*, V/295.

¹⁵ Bkz. Aynı eser, aynı yer.

¹⁶ Al-i İmran, 3/134, "الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ", "Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever"

¹⁷ Er- Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, IX/509.

¹⁸ Er- Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, IX/510.

¹⁹ Fatiha, 1/7

²⁰ İbn Atiyye, *el- Muharrirü'l- Veciz*, I/509

²¹ İbni Mace, Ebu Abdillâh Muhammed bin Yezit, *Süneni İbni Mace*, Thk: Şuayyip Erneut- Adil Mürşit, Birinci Baskı, Daru Risaleti'l-Alemiyye, H. 1143/ M.2009, Hadis No: 4186; Et-Tirmizi, Muhammed bin İsa bin Sevr bin Musa bin Dahhak, Ebu İsa, *Süneni Tirmizi*, Thk: Beşar Avad Maruf, Darü'l- Garbi'l- İslami, Beyrut- M.1998, Hadis No: 2493; Ahmet Bin Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmet bin Muhammed bin Hanbel, bin Hilal, bin Esed, *İbn Hanbel müsnedi*, III, 440.

örneğidir.²² Zaten ayette de bu vurgulanmak isteniyor. Allah, her hâlükârda iyiliği yapanı ve bunu sürdüreni sevdiğini belirtir.²³

Üçüncü Ayet²⁴ Al-i İmran, 3/148

“Allah onlara dünya nimetini verdi” ifadesinden maksat, bu dünyada onlara çeşitli fetihler, yardımlar ve galibiyetler verdi, demektir.²⁵

“Allah Muhsinleri sever” tabiri, “Allah ihşanda bulunanları sever” şeklinde tefsir edilmiştir. Bu ifadede, güzel bir incelik vardır. O da bunların, “Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla”²⁶ diyerek, kendilerinin hatalı olduklarını itiraf etmiş olmalarıdır. Onlar bunu itiraf edince, Allah onları “Muhsin” (iyilikte bulunan) diye adlandırır ve sanki onlara şöyle demek ister:

Kişi hatasını ve aczini kabul edip itiraf edince, Allah'ın rızasına ulaşması daha kolay olur. Nitekim Allah'ın rızasını kazanmak ancak zillet ve acizliğini ortaya koymak ile mümkündür. Allah bu durumu da ihşan ile tavsif ediyor ve kişiyi kendine sevgili bir kul kıldığını ifade ediyor.²⁷ Yine onlar cihad etmek istediklerinde, Allah'ın dini uğrunda ayaklarını sağlam kılmasını ve düşmana karşı kendilerine yardım etmesini Allah'tan istedikleri için, Allah onları “Muhsin” diye adlandırmıştır. Bu da kulun, bu güzel fiili yapmasının, ancak Allah'ın ona bu güzel fiili nasip edip yardımcı olduğu zaman mümkün olacağını gösteriyor.²⁸

Dördüncü ayet²⁹- Maide 5/93

Rivayet edildiğine göre, içkiyi haram kılan ayet³⁰ nazil olunca sahabe, “Bizim kardeşlerimiz Uhud savaşında ölenlerin bir kısmı içki haram kılınmadığı için tövbe etmeden ölüp gittiler. Onların durumları nasıl olacak?” diye sorunca, bu ayet-i kerime nazil oldu.³¹

Allah Teâlâ, bu konuda günahın söz konusu olmaması için, iki kere takva ve imanın, üçüncü defasında da takva ve ihşanın bulunması şartına bağlamıştır. Müfessirler buna iki mana vermişler.

a- Birinci ittika, kötülüklerden sakınmadır; ikinci ittika, harama bulaşmamada sebat etmektir; üçüncü ittika ise, kullara zulümden sakınıp iyilik yapmaktır. Müfessirlerin çoğu bu görüşü benimsemiştir.³²

²² İbn Atiyye, *el-Muharrirü'l-Veciz*, I/509

²³ Ebu's-Suud el-İmadi, *İrşadu Akli's-Selim ila mezaya Kitabi'l-Kerim*, Darü'l-İhyai'l-Turasi'l-Arab, Beyrut. Trs. II, 86

²⁴ Al-i İmran, 3/148. “فَاتَّيَهُمُ اللَّهُ تَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ”

“Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah güzel davrananları sever.”

²⁵ Taberi, Muhammet bin Cerir bin Yezid bin Kesir Ebu Cafer et-Taberi, *Camiü'l-Beyan fî Te'vili'l-Kur'an*, Tahk: Ahmet Muhammet Şakir, Birinci Baskı, Müessesetü't-Tisaleti, H.1420- M.2000 VII/275

²⁵ Al-i İmran, 3/147

²⁶ Al-i İmran, 3/147

²⁷ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, IX/383

²⁸ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, IV/383

²⁹ Maide,5/93. “لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعَمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ”

“İman edip salih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah iyilik edenleri sever.”

³⁰ Maide, 5/90. “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.”

³¹ İbni Atiyye, *el-Muharrirü'l-Veciz*, II/234

³² Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XII/427

b-"Birinci ittika küfürden, ikinci ittika büyük günahlardan, üçüncü ittika küçük günahlardan sakınmadır.³³

Ayette "*Allah muhsinleri sever*" ifadesiyle, insanlara kötülük yapmadıkları gibi iyilikte bulunan kişileri seveceğini belirtiyor. Hiç şüphe yok ki bu, derecelerin en şerefli ve makamların en yükseğidir.³⁴

Beşinci Ayet³⁵ - Maide 5/13

Ahdi bozmanın manası; peygamberleri yalanlayıp onları öldürmek, Hz. Muhammed(sav)'in vasıflarını gizlemektir.³⁶

"Kalplerini kaskatı yaptık. Bu kelime, Arapların bozuk ve adî manasına gelen ve "şakiyyun" vezninde olan "bozuk, sahte para" ifadesinden alınmıştır. Çünkü katıksız altın ve gümüş yumuşak; içinde başka maddeler bulunan altın ve gümüş ise kuru ve serttir."³⁷

Ayette geçen "haine" kelimesi, bir sıfat (ism-i fâil) dır. Buna göre mana, "Sen onlardan daima hain bir grup, hain bir kimse ya da hain bir işe muttali olup duracaksın" şeklindedir.³⁸

Ayette, "*Sen yine onların suçundan vazgeç, aldırış etme...*" belirtilmiştir. "Önce yaptıkları şeylerle onları hesaba çekme, eski hatalarını yüzlerine vurma" demektir.³⁹

Âyette geçen, "*içlerinden birazı müstesna*" ifadesini, "onlardan küfürleri üzere devam eden (ama ahdinde duran) kâfirler" manasına olabileceği gibi, az bir kısmı onlardan Müslüman olmuş manası da anlaşılabilir.⁴⁰

"Şüphe yok ki Allah, iyilik edenleri sever." Bu ifade Peygamberimiz (sav) e hitabendir. Affettiğin zaman, muhsin (iyilik etmiş) olursun. Muhsin olursan da, Allah seni sever" demektir.⁴¹

DEĞERLENDİRME:

Yukarıda meal ve tefsirlerini ayrı ayrı verdiğimiz ve içinde "Allah iyilik yapanları sever" tabirinin geçtiği beş ayetin toplu tahlilini yapma lüzumunu hissettik. Bu tabirin hangi anlamlarda kullanıldığını, ortak bir özelliğinin olup olmadığını irdeleyip ortaya çıkarmak istedik. Öncelikle "muhsin" kelimesini Allah'ın Esma-i Hüsnâsından olan "el- Muhsin"⁴² ismi ile ilişkisini ortaya koymak lazımdır. Bu isim Kur'an-ı Kerim'de isim olarak değil, fiil olarak geçer.

³³İbn Kesir, I, 530

³⁴Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XII, 428.

³⁵Maide,5/13. "فِيمَا نَقُضِيهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ"

"İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah iyilik yapanları sever."

³⁶Bezvavi, Nasıruddin Ebu Sait Abdullah bin Ömer, *Envarüt-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1. Baskı, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, Trs. II/119

³⁷Ez- Zemaşşeri, Ebu Kasım Mahmud bin Amr bin Ahmet ez- Zemaşşeri, *Keşşaf an Hakaiki Gavamdu't-Tenzil*, Üçüncü Baskı, Daru Kitabi'l- Arabi, Beyrut, H.1407.

Keşşaf, c.1, s.616

³⁸İbn Atiyye, *el- Muharrirü'l- Veciz*, II/169

³⁹Ebu's- Suûd, *İrşadu Akli's- Selim*, III/16

⁴⁰Er- Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, XI/324.

⁴¹Er- Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, XI/324.

⁴²Bkz. Başar, Alaaddin, *Esma-i Hüсна*, Muhsin maddesi.

Muhsin kelimesi, iyilik yapan, iyilik sahibi, bağışta bulunan ve minnet etmeden veren gibi anlamlara gelir. Bunlar aynı zamanda Allah'ın Muhsin isminin de anlamları hükmündedir.⁴³

Allah'ın insanlara ihsanı sayılmayacak derecede çoktur.⁴⁴ İnsanı eşref-i mahlûkat olarak yaratıp her şeyi insanın emrine vermesi, insana hidayeti nasip etmesi,⁴⁵ insanı ahsen-i takvim üzere yaratması,⁴⁶ Allah'ın önemli birer ihsanıdır. En mükemmel manada Muhsin, Cenâb-ı Allah'tır. Allah'ın bir ismi Muhsin olduğu için ihsanı sever; önce kendisi iyiliği yapar, sonra Muhsin ismi gereği iyilik yapmayı emreder, iyilik yapanı da sever.⁴⁷ Çünkü iyilik yapmak onun isminin bir tecellisi olmuştur.

Birinci ayette, Cenabı Allah, mal ile ihsanda bulunmayı nazara vererek devletin ve dinin bekası için malı harcamaktan geri kalınmaması gereğine vurgu yapar.⁴⁸ Bu konuda katkı sağlayanların davranışlarını bir ihsan sayarak,⁴⁹ kendi ismi olan Muhsin ismine mazhar olduğunu ifade ederek iyilik yapanı sevdiğini belirtir.⁵⁰

İkinci ayette; insanları ister bollukta, ister darlıkta olsun, iyilik yapmaya teşvik ederek, insanlara karşı gayzlarını yenmelerini ve insanların hatasını affetmeyi nazara verir. Bunların hepsinin iyilik olduğunu belirtir. Allah adeta bize şunu söylemek ister: Ben Muhsin isimle insanlara maddi ve manevi yardımda bulunduğum gibi, insanlara kin ve buğz etmem, bilakis onların hatalarını affederim.⁵¹ Siz de benim bu isminin gereği olarak, insanlara iyilikte bulunun,⁵² sosyal adaleti sağlayın,⁵³ küçük hesaplar nedeniyle insanlara buğz etmeyin,⁵⁴ insanların cehaletinden dolayı yaptıkları hataları affedin.⁵⁵ Siz bunları yaparsanız benim indimde erdemli kişiler olursunuz ki, o zaman ben de sizi sever, dünya ve ahiret mutluluğunu size veririm.⁵⁶

⁴³ Mutçalı, Serdar, *Arapça- Türkçe Sözlük*, Birinci Baskı, Dağarcık yayınları, İstanbul, 1995, Hasune maddesi, s.170

⁴⁴ İbrahim, 14/34 "O, İstedığınız şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür."

⁴⁵ İsrâ, 17/97 "Allah kimi doğru yola iletirse işte o, doğru yolu bulmuştur."

⁴⁶ Teğabun, 64/3 "Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş yalnız O'nadır."

⁴⁷ Maide, 5/93 "...Allah iyilik edenleri sever."

⁴⁸ Bkz. İbn. Kesir, *Tefsirü'l- Kur'âni'l- Azim*, I/528. "Bu ayetin sebebi nüzulü muhacirlerden birisi, düşman saflarına hücum etmişti. Bundan dolayı insanlar onun arkasından, "Kendi kendini tehlikeye attı!" diye gürültü kopardılar. Bunun üzerine Ebu Eyyub el-Ensari: "Biz bu ayetten haberdarız; bu ayet sadece bizim hakkımızda nazil olmuştur. Biz Allah'ın Resulüyle beraber bulunduk; O'na yardım ettik ve Onunla birlikte savaş meydanlarında bulunduk. İslam kuvvet bulup, taraftarları çoğalınca, biz ailelerimize ve mallarımızın yanına döndük ve kendi rahatımıza koyulduk. " Böylece esas tehlike, kişinin çoluk çocuğu ve malı yanında bulunarak, cihadı terk etmesi ile meydana gelmiş olur."

⁴⁹ Bkz. Zeccac, Maâni'l- Kur'an, I/265.

⁵⁰ Bkz. Alusi, Şihabuddin Muhammet bin Abdullah el- Hüseyin, *Ruhu'l- Meani fi tefsiri'l- Kur'an'i'l- Azim ve's- Sb'a'l- Mesani*, Tahk: Ali Abdülbari Atıyyeti, Birinci Baskı, Darül kütübi'l- İlmiyyeti, Byrut, H.1215, I/475

⁵¹ Bakara, 2/52. "Sonra bunun ardından şükredesiniz diye sizi affetmiştik."

⁵² Ali imran, 3/148 "Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah güzel davrananları sever."

⁵³ Zariyat, 51/9. "Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."

⁵⁴ Al-i İmran, 3/134. "Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever."

⁵⁵ Nisa, 4/149. "Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz (bilin ki), Allah da çok affedicidir, her şeye hakkıyla gücü yetendir."

⁵⁶ Bkz. Ebu Suud, İrşadu Akli's- Selim, II/86

Üçüncü ayette, hatasını ve aczini kabul edip itiraf eden, Allah'ın rızasını kazanmaya çalışan kişiler nazara verilmektedir. Nitekim Allah'ın rızasını kazanmak ancak zillet, meskenet ve acizliğin ortaya konulması ile mümkün olduğunu bildirir.⁵⁷ Âdem (as) ile şeytanın durumu buraya güzel bir örnek teşkil eder.⁵⁸ Allah bu durumu da ihsan ile tavsif eder ve kişiyi kendine sevgili bir kul kıldığını ifade eder.⁵⁹

Dördüncü ayette, kötülüklerden sakınan, harama bulaşmamada sebat eden ve insanlara zulüm etmeyip bilakis iyilikte bulunan kişilerin vasıfları nazara verilir. Burada fert ve toplumu ilgilendiren bir prensibi Kur'an ortaya koyar. İyi bir fert, kötülüklerden kendisini alıkoymalı ve bunu sürdürmelidir.⁶⁰ Bu durumda kişi, fert bazında mükemmel olur. Aynı kişinin topluma kötülük yapmaması gerektiği, iyilik yapması gerektiği vurgulanır.⁶¹ Bu durumda da toplumun huzuru için önemli bir kural ortaya konur.⁶² Bu şekilde davranan kişileri Allah erdemli kişiler olarak addeder ve onların bu güzel davranışları Allah'ın Muhsin ismine dayandığını belirterek bunları sevdiğini ifade eder.⁶³

Beşinci ayette, aynı dinden olmayan insanların hainâne düşünce ve davranışları olmasına rağmen, bir insan olarak onlarla muamele edilmesi, onların eski hataları nedeniyle azarlayıp küçük düşürülmemesi, bilakis onlara insancıl bakılması gereği nazara veriliyor. Allah'ın Rahman sıfatı gereği nasıl ki, herkesin rızık veriliyorsa, aynen bunun gibi dini farklı olan kişilerin birbirine müsamaha ile bakmaları tavsiye ediliyor.⁶⁴ İnsanın hata yapabileceği, bu hatalarının affı nazara verilerek onlarla iyi geçinilmesi, Allah'ın Muhsin isminin gereği olan iyiliğin yapılması gerektiği ifade edilerek,⁶⁵ aynı zamanda bu şekilde davranan kişilerin davranışlarını, Allah bir iyilik olarak değerlendirerek sevdiğini belirtiyor.⁶⁶

B-TEVVÂBİN:

Tevvab kelimesi; Tâbe-yetûbu-tevbeten kökünden olup mübalağalı ism-i fail veznindedir. Dönmesi, olması, kabul etmesi ve affetmesi anlamlarına gelir.⁶⁷ Tâbe ve türevleriyle birlikte Kur'an-ı Kerim'de 88 defa geçmektedir.⁶⁸ Kur'an-ı Kerim'de “Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever” tabiri bir defa geçmektedir.

Bakara Suresi 2/222. Âyet⁶⁹

⁵⁷ Er- Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, IX/383. ” Kişi hatasını ve aczini kabul edip itiraf edince, Allah'ın rızasına ulaşması daha kolay olur. Nitekim Allah'ın rızasını kazanmak ancak zillet, meskenet ve acizliğini ortaya koyması ile mümkün olduğunu bildirir. Allah bu durumu da ihsan ile tavsif ediyor ve kişiyi kendine sevgili bir kul kıldığını ifade ediyor”

⁵⁸ Bakara, 2/37. “Derken, Âdem (vahiy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabbine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz o, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.”

⁵⁹ Bkz. er- Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, IX/383

⁶⁰ Bkz. er- Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, XII/427

⁶¹ Al-i İmran, 3/148 “Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah güzel davrananları sever.”

⁶² Araf, 7/145. “...Her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir açıklamasını yazdık ve ona şöyle dedik: "Şimdi onları kuvvetle tut, kavmine de emret. Onları en güzeliyle alsınlar (uyulasınlar).”

⁶³ Bkz. er- Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, XII/428

⁶⁴ Al-i İmran, 3/134. “Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.”

⁶⁵ Al-i İmran, 3/148 “Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah güzel davrananları sever.”

⁶⁶ Bkz. er- Razi, *Mefatihü'l- Gayb*, XI/324

⁶⁷ Sarı, Mevlut, *El-Mevarid*, tabe mad. S.162

⁶⁸ Abdülbaki, *el-Mucem*, tabe mad. S.156158

⁶⁹ Bakara,2/222. وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجِصِّ قُلْ هُوَ أَدَىٰ فَأَعْتَزِلُوا النَّسَاءَ فِي الْمَجِصِّ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

Bu ayetin konumuzla alakalı “Allah tevbe edenleri sever” kısmı üzerinde duracağız.

Tevbe lafzı, hem Rab hem kul için kullanılan bir lafızdır. Kul açısından tevbe, "Rabbine döndü" şeklinde anlaşılır. Çünkü günah işleyen her fert, Rabbinden kaçan kimse durumundadır. Tevbe ettiğinde ise, bu kaçışından Rabbine dönmüş olur da onun için "Rabbine tevbe etti, döndü" denilir.

Allah açısından tevbe ise, "onun, kuluna rahmeti ve lütfu ile dönmesi " şeklinde anlaşılmalıdır. Bu sebeple, "tevbe" fiili ile kullanılan harfi cerde bir farklılık olmuş, kul için kullanıldığında "Rabbine tevbe etti, döndü," Allah için kullanıldığında da "Allah kulunun tevbesini kabul etti." denilir.⁷⁰

Cenabı Allah'ın “Tevvâb” ismi ile vasıflanmasından kasıt, O'nun tevbeleri çokça kabul edici olmasıdır. Bu iki şekilde olur:

a- Bir hükümdar emrindeki memurun ilk hatasını affedebilir, ancak aynı hatayı ikinci defa işlediğinde hiç affetmez. Cenab-ı Hak ise, böyle değildir. Kul için tevbe kapısı sürekli açıktır. O, sırf ihsan ve lütfundan dolayı tevbeleri kabul eder.⁷¹

b-Allah'a tevbe edenlerin sayısı çoktur. Allah-u Teâlâ, bunların hepsinin tevbesini kabul ettiği için, tevbeleri kabulde mübalağa ile nitelenmeye müstahak olmuştur.⁷²

Gerçek manada bir tevbe; günahı terk etmek, daha önce yapılanlara pişman olmak ve onun bir benzerini bir daha yapmamaya azmetmekle olur. Eğer insan günahı terk etmezse, onu yapmaya devam eder, böylece de tevbe etmiş olmaz. Yaptığı günahı pişman olmazsa, o günahın faili olmaya razı olur ve razı olan şeyin tekrarını ister. Bir günahı işleyen, ondan tevbe etmiş olmaz.⁷³

Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki benim kalbim de dumanlanır. Bundan dolayı günde yüz defa Allah'a istiğfar ederim."⁷⁴

Allah u Teâlâ peygamberini kendisinden sonra ümmeti içinde ortaya çıkacak ihtilaf ve belalara muttali kılmış. O da bunu hatırladığı zaman kalbinde ince bir hüznün tabakası bularak ümmeti için istiğfar etmiştir.⁷⁵

DEĞERLENDİRME:

Cenabı Allah, bu ayetle insanların hata yapabileceklerini; yaptığı hatanın farkına varan, acz ve fakrını ortaya koyarak özür dilemesini beceren kişilerin affedileceklerini belirtiyor. Nitekim Âdem (as)'ın de bir peygamber olmasına rağmen hata yapması fakat hatasının farkına varır varmaz hemen pişman olması,⁷⁶ Allah'tan özür dilemesi ve özrünün kabul edilmesi hepimizin malumudur.⁷⁷ Hz. Âdem'in başından geçen bu olay, bize bu konuda önemli bir örnektir. Nefse taalluk eden bazı hallerde insanın hata yapma riski yüksektir. İnsanın her anı bir değildir. Bu ayet, eşlerin cinsel ihtiyaçlarını giderirken İslami kurallar çerçevesinde yapmalarını tavsiye eder. Bu konuda nefesine yenilerek herhangi bir

“Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”

⁷⁰ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, VI/425

⁷¹ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, VI/425

⁷² İbn Atiyye, *el-Muharrirü'l-Veciz*, I/300.

⁷³El- Kurtubi, Ebu abdillah Muhammed bin Ahmet, el-Ensari, *el-Camiu liahkami'l-Kur'an (Tefsirü'l-Kurtubi)*, İkinci Baskı, Darü'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kahire, H.1384-M.1964, III, 91

⁷⁴ Müslim bin Haccac Ebü'l-Hasan el-Kuşeyri *En-Neysaburi, Sahihi Müslim*, Muhk: Muahmmet Fuat Abdalbaki, İhyau't-Turasil Arabi, Beyrut, tarihsiz, zikir, 41, IV/2075

⁷⁵El- Kurtubi, *el-Camiu liahkami'l-Kur'an (Tefsirü'l-Kurtubi)*, III, 91

⁷⁶ Bakara, 2/37. “Derken, Âdem (vahiy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz o, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.”

⁷⁷ Taha, 20/122. “Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi.”

hata yapılmışsa tövbe edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kur'ân'ın cihan şümül olması hasebiyle bu ayetteki tevbe meselesini sadece eşlerin ilişkilerine hasretmek doğru olmaz. İnsan, bütün davranışlarında yaptığı hatanın farkına varınca, özür dilemesini bilmeli,⁷⁸ Allah'ın "Tevvab" ismine sığınmalı,⁷⁹ ondan af dilemelidir. Cenabı Allah da, Tevvab isminin gereğini yerine getireceğini, mevzumuzda ser levha yaptığımız ayetin sonunda "Allah tövbe edenleri sever" fezlekesiyle belirtmiştir.

C-MUTTAHHİRİN:

Muttahir kelimesi, Tahure-yathuru-tuhren kökünden olup tef'îl babının ism-i failinin çoğuludur. Anlamı gusletmektir.⁸⁰ Tahure ve türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerim'de 34 defa geçmektedir.⁸¹ "Allah temizlenenleri sever" ifadesi iki ayette yer almaktadır. Birisi, Kadınlar hayızlı iken temizlenmedikçe onlara cinsi mukarenette bulunulmaması emredilir ki, sonunda "Allah temizlenenleri sever" buyrulmaktadır.⁸² Bu ayeti yukarıda "tevvabbin" başlığı altında işlediğimizden tekrar değinmeyeceğiz. İkincisi ise, Dırar mescidi ile Mescid-i Nebevinin kıyaslamasının yapıldığı; Mescid-i Nebevinin içindekilerin tertemiz olduklarını beyanla, Allah temizlenenleri sevdiğini belirtir.⁸³

Tevbe Suresi 9/108. Âyet⁸⁴

Bu ayet, kargaşa ve nifak çıkarmak ve Müslümanları Mescid-i Nebeviden alıkoymak maksadıyla, münafıkların yaptıkları mescidin açılışını Hz. Peygamberden istemeleri üzerine nazil oldu. Bu vesile ile Hz. Peygamber bazı sahabeleri gönderip bu mescidi yıktırmıştır.⁸⁵

"Onun içerisinde hiçbir vakit namaza kıyam etme" buyruğu, Hz. Peygamber'i o mescitte namaz kılmasını nehiy etmiştir.

"Takva Mescidi" nin neresi olduğu hususunda farklı görüşler mevcut ise de, ekseri âlimlere göre, Mescid-i Nebevidir.⁸⁶

Cenabı Hak, "Orada tertemiz olmayı arzu eden kimseler bulunmaktadır. Allah da çok temizlenenleri sever" buyurmuştur. Bu ifadeyi birkaç yönden ele alacağız:

a- Allah, Takva Mescidini iki sebepten dolayı tercih ettiğini belirtir.

aa- Ayetin tabiri ile Onun, takva üzere bina edilmiş olmasıdır.

ab- O mescitte, temiz olmayı seven adamların bulunmasıdır.⁸⁷

b- Bu ayette bahsedilen temizliğin ne demek olduğu hususunda şu iki görüş belirtilmiştir.

ba- Bununla günah ve isyanlardan temizlenmek kastedilmiştir.

Allah Teâlâ, Dırar Mescidini yapan kişilerin, Müslümanlara zarar vermek, Allah'ı inkâr etmek ve Müslümanların arasını açmak gibi şeylerle nitelemiştir. Binaenaleyh, diğer

⁷⁸ Bkz. Kenzül Ummal, 2/166

⁷⁹ Bkz. İbn Atiyye, *el- Muharrirü'l- Veciz*, I/300

⁸⁰ Sarı, *el-Mevarid*, tahure mad. S.942-943.

⁸¹ Abdalbaki, *el-Mucemü'l-Müfehres*, tahure, s.428

⁸² Bakara, 2/222

⁸³ Tevbe, 9/108

⁸⁴ Tevbe, 9/108. "لا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَّهَرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ"

"Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever."

⁸⁵es-Süyuti, Abdurrahman bin ebi Bekir Celâlettin, *ed-Dürrü'l- Mensur*, Darü'l- Fikr, Beyrut, Trs. IV/289.

⁸⁶ er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XVI/148

⁸⁷ Es- Süyuti, *ed- Dürrü'l- Mensur*, IV/289

mescidin ehlinin, bunların taşımış oldukları sıfatların zıddıyla muttasıftırlar. Bu da onların, küfür içinde olduklarını gösterir.⁸⁸

bb- Bu temizlikten maksat hem maddi, hem manevi temizliktir. Bunlardan maddi olanı, su ile temizlenmek, taharet ve abdest almaktır. Manevi temizlik ise, günah ve isyanlardan uzak durmaktır. Ekseri müfessirlerin görüşü budur. Bu durumda, "Taharet" lafzı, aynı necislerden temizlenme hususunda hakikat; günah ve isyanlardan uzak kalma hususunda ise, mecazdır.⁸⁹

DEĞERLENDİRME:

Cenabı Allah, bu ayetle maddi ve manevi temizliği nazara vermiştir. Özellikle manevi açıdan İttihad-ı İslâmi sağlayan Mescid-i Nebevi dururken, bazı münafıklar tarafından Müslümanların birlik ve beraberliğini bozmak, Müslümanlar arasında kin ve düşmanlık üretmek maksadıyla bir mescit inşa ettikleri, Allah tarafından bu mescidin iyi niyetle yapılmadığı için Peygamberi vasıtasıyla yıktırmasıdır. Cenabı Allah bu ayetle insanlara adeta şu mesajı vermek istemiştir: Toplumunu ayırıştıran davranışlardan sakınıp toplumda birlik ve beraberliği sağlayacak davranışlara yönelmek ve manevi kirlere temizlenmek gerekir.⁹⁰ Bu açıdan bakıldığında, Mescid-i Nebevi, bütün Müslümanların birlikteliğini sağladığını, bu mescide devam eden Müslümanların hem maddi hem de manevi kirlere (günahlardan) temizlendiğini belirtirken, beri tarafta İslam toplumunda fitne – fesat çıkarmak ve insanları günah işlemeye sevk etmek maksadıyla yapılan Dırar Mescidinin kötülükleri nazara verilmiştir. Manevi kirlere (günahlardan) kurtulup Allah'ın "Muttahhir" ismine mazhar olmak isteyen ve bunun gereğini yerine getiren Müslümanları, Cenabı Allah bu ayetle övmüş ve bu tür insanları sevdiğini belirtmiştir.⁹¹

D-MUTTAKİN:

Muttakin kelimesi, Veka-yeki-vikayeten kökünden olup iftial babından ismi failin çoğuludur. Bir şeyi koruyup himaye etmek, korumak anlamlarına gelir.⁹² Veka ve türevleriyle Kur'an-ı Kerim'de 275 defa geçmektedir.⁹³

Kur'an-ı Kerim'de "Allah muttakileri sever" ibaresi üç ayette geçmektedir. Bu ayetleri teker teker ele alıp inceleyeceğiz.

Birinci Ayet⁹⁴ –Al-i İmran 3/76

Bu ayetin sebab-i nüzülü olarak şu olay gösterilir: İbn Abbas (ra)'ın rivayetine göre, "Birisi, Abdullah İbn Selam'a emanet olarak çok miktarda altın bırakmıştı. Abdullah, o emaneti sahibine vermişti. Bir başkası da Yahudi Finhas İbn Azura'ya bir dinar emanet vermişti. Fakat o, bu emanete hıyanet edip bunu vermedi. Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu."⁹⁵

Yahudiler, birine hıyanet edip malını alana, bir günahın olmadığına inanıyorlardı. Onun için ayetin başındaki "bela" ifadesi bunun yanlış olduğunu belirterek, "*Hayır, kim ahdini yerine getirir ve ittika ederse, şüphesiz Allah muttakileri sever*" buyrulmuştur.

Ayetin başındaki "bela" (Hayır) kelimesi hakkında şu izahlar yapılmıştır:

⁸⁸ Bkz. Ez-Zemahşeri, *Keşşaf*, II/210.

⁸⁹ Bkz. er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XVI/149.

⁹⁰ Bkz. Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XVI/148

⁹¹ Bkz. Ez-Zemahşeri, *Keşşaf*, II/210

⁹² Sarı, Mevlut, el-Mevarid, veka mad. S.1677-1678.

⁹³ Abdülbaki, *el-Mucemü'l-Müfrehes*, veka, s.758-762

⁹⁴ Ali İmran,3/76. "بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ"

"*Herkim ahdini yerine getirir ve Allah'tan korkarsa, bilsin ki, Allah muhakkak takva sahiplerini sever.*"

⁹⁵ El-Cessas, Ahmet bin Ali Ebubekir er-Razi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Daru ihyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, H.1405, II/299.

a- Bu, sırf kendisinden önceki kısmı, yani Yahudilerin "Ümmilerin bize karşı bir yolu yoktur"⁹⁶ şeklindeki sözlerini nefyetmek ve reddetmek için getirilmiştir. İşte Cenabı Allah, onların bu sözlerini reddetmek için, "Hayır onların aleyhine bir yol (mesuliyet) vardır" demiştir. Bu ayetteki vakıf, "bela" kelimesi üzerinde yapılır. Ondan sonra gelen cümle, bir müste'nefe (yeni) cümledir.

b- "Bela" kelimesi, kendisinden sonra yeni bir söze başlamak için getirilmiştir. Çünkü o Yahudilerin "yaptıklarımızdan dolayı bize mesuliyet gelmez" şeklindeki sözleri,⁹⁷ "Biz Allah'ın sevgilileriyiz" şeklindeki sözlerinin yerine geçer. Böylece Hak Teâlâ, kendisinin sevdiği kimselerin ahde vefa gösteren ve muttaki olan kimseler olup, başkaları olmadığını açıklamıştır. Bu izaha göre "bela" kelimesi üzerinde vakıf yapmak güzel olmaz.⁹⁸

Ayetteki "*Kim ahdini yerine getirirse*" ifadesindeki "hu" zamirinin, bir önceki ayette geçen "Allah" lafzına raci olması caizdir. Bu zamir, buradaki (kim) lafzına da raci olabilir. Çünkü "ahd" mastardır, failine de, mefulüne de muzaf olabilir. Bu durumda mana şöyle olur:

Zamirin "ahdin faili olan kelimeye raci olması durumunda mana şu şekilde olur: Ehli Kitap, ahitlerini yerine getirip hıyaneti bırakmaları halinde, Allah'ın sevgisini kazanmış olurlar. Bu da, Allah'ın onların kitaplarında, Hz. Muhammed (sav)'e iman etmeleri hususunda aldığı ahittir.⁹⁹

Bu ayet, ahde vefa işinin önemli bir şey olduğuna delalet eder. Çünkü itaat, Allah'ın emrine saygı ve O'nun mahlûkatına şefkat göstermektir. Binaenaleyh ahde vefa, her ikisini de içine alır. Çünkü ahde vefa, insanların menfaatinin sebebidir ki, bu, Allah'ın mahlûkatına şefkatli olmanın yerine geçer. Ahde vefayı Cenabı Hak emretmiş olduğu için, onu yerine getirme, Allah'ın emirlerini tazim edip saygı göstermek demek olur. Böylece ahde vefanın, itaatın her iki çeşidini içine aldığı sabit olur. Ahde vefa, başkası hakkında olabileceği gibi, insanın kendisi hakkında da olabilir. Çünkü kendi ahdini ve sözünü yerine getiren kimse, itaatleri yapmış, haramları terk etmiş olur. Zira bu durumda, nefis sevap elde edeceği için, kurtuluşa ermiş, Cenabı Hakk'ın azabından uzaklaşmış olur.¹⁰⁰

İkinci Ayet¹⁰¹ –Tevbe 9/4

Ayeten başında geçen bu istisnanın, ne ile ilgili olduğu hususunda şu iki farklı izah yapılmıştır:

a- "*Bu, Allah ve Resulünden, kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklere bir ultiimatodür*"¹⁰² ayetiyle ilgilidir. Bu durumda bunun manası şöyle olur: "Ahitlerini bozmayan müşriklerin dışında kalanlar için bu, bir muhtıradır" şeklinde olduğunu belirtilmiştir.¹⁰³

⁹⁶ Ali İmran,3/75.

⁹⁷ Ali İmran,3/75.

⁹⁸ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, VIII/264-265.

⁹⁹Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, VIII/265

¹⁰⁰Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, VIII/265

¹⁰¹ Tevbe,9/4. "إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوا شَيْئاً وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَدْخَأْتَهُمُ الْيَوْمَ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ"

"Muahede yaptığınız müşriklerden, size, hiçbir şeyi eksik yapmamış ve aleyhinizde hiç bir kimseye yardım etmemiş olanlar, müstesna... Onların müddetleri bitinceye kadar, ahitlerini tamamlayın. Çünkü Allah müttakileri sever."

¹⁰² Tevbe, 9/1

¹⁰³Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XV/527.

b- "Bunun başka bir izahı, "Ey müşrikler! Yeryüzünde dört ay daha dolaşın" ¹⁰⁴ ayetinin hükmünden yapılmış bir müstesnadır. Çünkü konumuzla ilgili ayet, Müslümanlara yönelik bir hitap söz konusudur. Bu durumda mana şöyle olur: "Kendileriyle ahit yapmış olduğunuz ve ahitlerinde hiçbir şeyi eksik yapmamış olan müşriklere ahdinizi yerine getirin. Ve bunlarla olan ahdi tamamlayın" şeklindedir. ¹⁰⁵

Allah Teâlâ, bu müşrikleri şu iki sıfatla tavsif etmiştir:

a- "Hiçbir şeyi eksik yapmamışlardır" ifadesi ile anlatılan husus.

b- "Aleyhinizde hiç bir kimseye yardım etmemiş olanlar" ifadesi ile anlatılan husus. Bu durumda, birincisi ile onların bizzat Müslümanlara karşı savaşa yeltenmemelerini; ikincisi ile de Müslümanların düşmanlarıyla işbirliği yapmamalarını belirtmiştir. ¹⁰⁶

Daha sonra Cenabı Allah "Onların müddetleri bitinceye kadar, ahitlerini tamamlayın" buyurmuştur. Yukarıda belirttiğimiz "İki yönden ahitlerini bozmayan kimselerin, ahitlerini tamamlayın; ahitlerini tutanları, ahitlerini tutmayanlar gibi saymayın" demektir. Buna göre mana, "onlara, o ahitlerini tastamam yerine getiriniz" şeklindedir. İbn Abbas (r.a), "Kinane oğullarından bir kabilenin muahedeleri dokuz ay devam etti. Hz. Peygamber (sav) onlarla olan bu ahdi bozmadı." ¹⁰⁷

Ayette "Allah müttakileri sever" ifadesi şu şekilde tefsir edilmiştir: "İttika, bu iki kısım kâfirin (ahde vefa gösteren ile göstermeyen) bir tutulmamasıdır." Rivayete göre Bekir oğulları Kabilesi, Hz. Peygamber (sav)'in bulunmadığı bir sırada, Huzaa oğullarına saldırdılar. Kureyşliler de onlara silah vererek desteklediler, Derken Amr b. Salim el-Huzai elçi olarak Hz. Peygamber (sav)'e geldi ve şu şiiri okudu: "Allah'ım! Kadim baba dostumuz Muhammed'den istirham ediyorum: O Kureyşliler sana verdikleri sözde durmadılar, verdikleri ahdi bozdular. Vetir mevkiinde uyurken gece baskını yapıp rükû ve secde vaziyetinde iken bizi kılıçtan geçirdiler." Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) "Size yardım etmezsem, ben de zafer yüzü görmeyeyim" diyerek, ona yardım vadinde bulundu. ¹⁰⁸

Üçüncü Ayet¹⁰⁹ -Tevbe 9/7

Bu ayetin başındaki "keyfe", "nasıl" kelimesi, istifham-ı inkârıdır. Ayette hazf (gizli kısım) söz konusudur. Bunun takdiri, "Yapılmış olan ahdi bozmayı kalplerinde gizledikleri halde, buna rağmen, müşriklerle daha nasıl bir ahit yapılabilir? Ahdi bozmayıp ona vefasızlık göstermedikleri için, Mescid-i Haram'da kendileriyle ahitleştığınız kimseler müstesna. (Kinane ve Damraoğulları olduğu söylenmiştir.) Siz, bunların davranışlarını takip ediniz. Onları öldürmeyiniz. Onlar, sizin ahdinize doğrulukla muamele ettikleri sürece, siz de onlara aynı şekilde doğrulukla muamele edin. Zira Allah müttakileri sever. Yani, Ahit yapmış olduğu kimselere karşı, ahdini tam yerine getiren, Allah'ın sevgisine mazhar olur. ¹¹⁰

DEĞERLENDİRME:

Birinci ayette, insanlara verilen sözün yerine getirilmesi, ahde vefa borcunun hem Allah'a, hem de insanlara karşı önemli bir görev olduğu belirtiliyor. İnsanların can ve mal

¹⁰⁴ Tevbe, 9/2

¹⁰⁵ Keşşaf, II/245

¹⁰⁶ İbn Atiyye, *el-Muharrirü'l-Veciz*, III/7-8

¹⁰⁷ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, IV/97.

¹⁰⁸ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XV/528.

¹⁰⁹ Tevbe,9/7. "كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ"

"Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resülü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah kendine karşı gelmekten sakınanları sever."

¹¹⁰ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XV/531.

emniyeti garanti altına alınması gereği vurgulanıyor. Özellikle güven duygusunun çok önemli bir faktör olduğu, güven duygusu olmayan bir toplumda huzurun olamayacağına işaret ediliyor. Günümüzde birleşmiş milletlerin insanlığın refah ve huzuru için çıkardıkları ve hala da çıkarmaya çalıştıkları bazı uluslararası anlaşmaların fiiliyatını, İslam Dini 14 asır öncesinden bizzat uygulamasını gösterdiğini görüyoruz. Peygamberimizin emin vasfı nedeniyle Müslüman olmayan kişilerin dahi emanetlerini ona teslim ettiklerini hepimizin malumudur. Dini ve milleti ne olursa olsun, Allah, ahde vefayı toplumun huzuru adına gerekli gördüğünü ve bunu yerine getiren kişilerin yine dini ve milleti ne olursa olsun sevdiğini belirtiyor.¹¹¹

İkinci ayette, müşriklerle yapılan antlaşmaların bozulmadığı müddetçe, yapılan ahitlere bağlı kalınması nazara veriliyor. Dünyada yaşayan insanların adeta bir gemide beraber yolculuk yapan yolculara benzedikleri, huzurlu bir yolculuk için birbirlerinin hak hukuklarına riayet etmeleri zorunludur. Binaenaleyh dünya gemisinde yaşayan devletlerin ve bunların müntesipleri olan insanların huzur içinde yaşamaları adına devletlerin ve fertlerin birbirlerine güven duymaları, farklı ülke ve dine mensup olmalarına rağmen insanlığın selameti adına yapılan antlaşmalara sadık kalınması gerekir.¹¹² Allah bu ayetle toplumun selameti için yapılan bu antlaşmalara sadık kalanları “muttaki” addederek sevdiğini belirtiyor.

Üçüncü ayette, yine ikinci ayette belirtilen unsurların nazara verildiğini görüyoruz. Allah adeta bu ayetle Müslümanlara şunu haykırmak istiyor: Yeryüzünde bozguncu olmayın.¹¹³ İnsanların sulh ve selameti için yapılan antlaşmaları bozmayın.¹¹⁴ Karşı taraf bunu bozmadıkça, siz sonuna kadar devam ettiriniz, yapılan ahitlere bağlı kalınız. Bu ayette şu da vurgulanıyor: Antlaşma yapan tarafların samimi olmaları, iç âlemlerinde fırsatçılık, nifak ve benzeri davranışları barındırmamaları gerekir.¹¹⁵ Barış yapmada insanları samimi olmalarını tavsiye ederek, bu konuda samimi olanların Allah tarafında “muttaki” diye tanımladıklarını ve bu muttakileri de Allah’ın sevdiğini belirtir.

E- SABİRİN:

Sabir kelimesi, Sabere-yasbiru-sabren kökünden olup ism-i failin çoğuludur. Birini bir şeyden alıkoymak, tutmak, sabretmek, dayanmak anlamlarına gelir.¹¹⁶ Sabere ve türevleriyle birlikte Kur’an-ı Kerim’de 103 defa geçmektedir.¹¹⁷ Kur’an-ı Kerimde içinde “Allah sabredenleri sever” ifadesinin geçtiği ayet bir tanedir.

Al-i İmran Suresi 3/146. Ayeti¹¹⁸

Uhud savaşında Hz. Peygamberin öldürüldüğü yönünde kasıtlı bir haber yayılmış ve Müslümanlarda bir gevşeklik olmuştu. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.¹¹⁹

¹¹¹ Maide, 5/1. ”Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin.”

¹¹² İsra, 17/34. “...Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.”

¹¹³ Bakara, 2/190. “... Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”

¹¹⁴ Nahl, 16/91 “Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah’ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir.”

¹¹⁵ Bakara, 2/109. “Kitap ehlinde birçoğu, hak kendilerine belirledikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir.”

¹¹⁶ Sarı, el-Mevarid, sabere mad. s.854-855.

¹¹⁷ Abdülbaki, el-Mucemü'l-Müfrehes, sabere, s.399-401.

¹¹⁸ Al-i İmran, 3/146. “وَكَأَيُّ مَنِ قَاتَلَ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرًا فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ

“Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.”

¹¹⁹ Kurtubi, Ahkamü'l- Kurân, IV/228

Bu ayetin tefsiri şu şekilde yapılmıştır: Allah Teâlâ Uhud günü hezimete uğrayanlara, "Sizden önce geçmiş olan peygamberler ile onların ümmetlerinde sizin için güzel bir örnek vardır. Geçmiş peygamberlere iman edenlerin yolu, cihada sabır ve firar etmeme olduğuna göre, bu firar ve hezimet size nasıl yakışır?" buyurmuştur.¹²⁰

Başka bir izah da şöyle yapılmıştır: "Nice peygamberler vardır ki, kendileriyle birlikte ümmetinden âlimler öldürülmüştür. Ama geride kalanlar zayıflamamış ve öldürülen kardeşlerinden dolayı da öldürülmeye boyun eğmemiş, aksine cihat etmeye devam etmişlerdir. Binaenaleyh, sizin durumunuzun da böyle olması gerekir." Bu ayetin şu şekilde gelmesinin hikmeti, Ümmet-i Muhammedin, bu hususta kendilerinden öncekilerden ders almalarını sağlamaktır. Nitekim "Şimdi o ölür yahut öldürülürse geri mi döneceksiniz?"¹²¹ ayeti bunu ifade etmektedir. İnsanlık tarihi boyunca nice peygamberler ve onlara tabi olan ümmetleri sıkıntılar çekmişler, düşmanlardan yara bere almışlar ama Allah yolunda gevşememişler. Binaenaleyh, işte ey Ümmet-i Muhammed! Sizin de aynen böylece davranmanız gerekir.¹²² Ayetin وَكَأَيِّنْ "nice" kelimesiyle başlaması bu manayı güçlendiriyor.¹²³

Ayette geçen رِبِّيُّونَ kelimesi hakkında farklı görüşler serdedilmiştir. Bu kelime ra harfinin üç türlü harekesiyle okunmuştur ki, fetha ile okunması en uygun okuyuştur. Manası ise, "evvelkiler" demektir. Bir rivayete göre, "kalabalık cemaatler" manasındadır. Bir rivayette, "rabbaniyyun" imamlar ve önderler, "ribbiyyun" ise onlara tabi olanlardır.¹²⁴

Bir rivayete göre, "ribbiyyun" nun manası gevşeklik ve kalbe arız olan zayıflıktır. Mutlak manada zayıflık ise, bedendeki kuvvet ve kudretin bozulup za'fa uğramasıdır. وَمَا اسْتَغْنَوْنَا "Boyun eğmediler" demektir. Boyun eğmek, zaaf ve acziyetin izharı demektir.¹²⁵

Cenabı Hak daha sonra, "Allah sabredenleri sever" buyurmuştur. Bunun manası şudur: Allah, yolunda meşakkat ve sıkıntılara göğüs gerip sabreden kimseleri sever. Allah'ın kulunu sevmesi ise, ona izzet ve ikramda bulunması demektir. İzzet ve ikramın yapılacağı yer ise, ahirettir. Bu da arzu edilen şeylerin zirvesi ve en mükemmeldir.¹²⁶

DEĞERLENDİRME:

Bu ayette, Müslümanların karşılaşılabilecekleri sıkıntılara göğüs gerip sabretmeleri tavsiye ediliyor. Özellikle geçmiş milletlerden örnek verilerek nice peygamber ve ümmetleri sıkıntılara maruz kaldıkları halde, düşmana karşı boyun eğmedikleri, İslam'ın şerefini koruduklarını nazara verilerek Müslümanları da bunlardan örnek almaları isteniyor. Haddi zatında Uhud savaşının kaybedilmesi bir imtihan sırrıdır.¹²⁷ İmtihan sırrının bozulmaması için sebeplere başvurulmuş, Allah'ın yardımı gizli tutulmuştur. Onun için sebeplere tevessül ile birlikte Allah'ın yardımı da istenmelidir.¹²⁸ Hayatı boyunca bir insanın değişik badirelerden geçeceğini, iyilik ve kötülüklerle karşılaşılabileceği

¹²⁰Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, IX/380

¹²¹Al-i İmran, 3/144

¹²²Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, IX/380

¹²³ibn Atiyye, *el-Muharrirü'l-Veciz*, I/519

¹²⁴Zeccac, *Meâni'l-Kur'an*, I/476

¹²⁵Ez- Zemahşeri, *Keşşaf*, I/424

¹²⁶Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, IX/380

¹²⁷Al-i İmran, 3/140. "Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez."

¹²⁸Maide, 5/35. "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, ona yaklaşmaya vesile arayın ve onun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz."

muhakkaktır.¹²⁹ Ancak sıkıntılara karşı hemen çökmemeli, sabretmesini bilmelidir.¹³⁰ Nitekim oruç ibadeti, açlığa karşı sabrı öğrettiği gibi, savaşlar da insana sıkıntılara göğüs germeği öğretir. İnsanın, din, namus, mal ve vatani uğruna ölümü göze almalı,¹³¹ sıkıntılara göğüs germelidir. Allah'ın "Sabur" isminden istimdat ederek bu sıkıntıları aşmaya çalışmalıdır. Sıkıntılara karşı sabredenlerin Allah tarafından sevildikleri ifade ediliyor.

F-MUKSİTİN:

Muksit kelimesi, Kasete-yeksutu-kisten kökünden if'al babının ism-i failidir. Adalette hükmetmek anlamındadır.¹³² Kasete ve türevleriyle birlikte Kur'an-ı Kerim'de 27 defa geçmektedir.¹³³ Bu tabir Kur'an'da üç yerde geçmektedir. Bu ayetleri teker teker ele alıp inceleyeceğiz.

Birinci Ayet¹³⁴ Hucurat 49/9

Evs ve Hazrec kabilelerinin Müslüman olduktan sonra bir biriyle kavga etmeleri nedeniyle nazil olmuştur.¹³⁵

Ayetin başındaki "in" edatı, Müslüman Cemaatler arasında bir vuruşmanın nadir olarak meydana gelebileceğine bir işarettir. Keza Cenabı Allah, başka bir azlığı ifade etmek için, "iki fırka" yerine, "iki taife" kelimesini kullanmıştır. Çünkü "taife" firkadan daha azdır.¹³⁶ Cenabı Hak, mü'minin haddi aşmasına işaret etmek için de, yine "in" edatı ile başlayarak, *Eğer onlardan biri diğerine karşı hala tecavüzde bulunuyorsa...* buyurmuştur.

Yukarıda ifade ettiğimiz her iki yerde de, "in" edatının neden kullanıldığına bakılırsa şu görülecektir: "in" edatı, meydana gelmesi pek beklenmeyen şart cümlelerinde kullanılır. Allah Teâlâ adeta şöyle demek istemiştir: İki mü'min cemaat arasında savaşın vuku bulması, olsa olsa çok nadir olur.¹³⁷

İşte bu sebeple Cenabı Hak adeta şöyle demek istemiştir: Eğer gruplardan birinin ya da ikisinin hata ettiği anlaşılır da, o bu hatası üzere devam ederse -ki bu pek nadirdir-

¹²⁹ Al-i İmran, 3/188. "Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır."

¹³⁰ Nahl, 16/127. "Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme."

¹³¹ Müslim, Birr 32; Buhari, Edeb 57; Ebu Davud, Edeb 47; Tirmizi, Birr24.

¹³² Sarı, Mevlut, *el-Mevarid*, kasete mad. S.1227.

¹³³ Abdülbaki, *el-Mucemu'l-Mufehres*, kasete, s.544-545..

¹³⁴ Hucurat, 49/9. "وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاءَ بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ"

"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşarlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adalette düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, âdaletli davrananları sever."

¹³⁵ Kurtubi, *Ahkamü'l-Kur'an*, XVI/316

¹³⁶ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII/105

¹³⁷ Kurtubi, *Ahkamü'l-Kur'an*, XVI/316

işte o zaman haddi aşmış olur. Bu haddi aşmayı bertaraf etmek için, bütün Müslümanların mazlumun yanında yer alarak zalimi barışa zorlamalıdır.¹³⁸

Ayette "haddi aşan tarafa karşı savaşın" ifadesi, mümin kimsenin işlediği büyük günahların, onu mümin olmaktan çıkarmadığının delilidir. Çünkü Cenabı Hak, haddi aşan tarafı da, iki gruptan birisi saymış ve iki cemaate de, mümin adını vermiştir.¹³⁹

Ayetteki, "Allah'ın emrine dönüncüye dek..." ifadesi hakkında şu değerlendirme yapılmıştır.

a- Bundan maksat, "Sulh ve barış"tır. Çünkü emredilen sulh olup, bunun delili ise, "Aranızı ıslah edin"¹⁴⁰ ayetidir.

b- Bu ifadeden maksat, "Takva ile Allah'ın emrine dönüncüye kadar..." demektir. Hakka dönen kişi bütün samimiyetiyle dönmelidir, içinde kin ve garaz kalmamalıdır.¹⁴¹

Cenabı Hak bu cümleden sonra, "Adalet ile aralarını bulup barıştırın" buyurmuş. Buradaki فَاصْلِحُوا ise, savaşın son bulmasından sonra, savaş esnasında meydana gelen haksızlıkları bertaraf edin, zarar verilen şeylerin tazmini yönüne gidin, demektir. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ bunun peşinden, adaletle kaydını getirmiş ve adeta "Bu iki cemaat arasında, savaşı bırakmalarını müteakip adaletle hükmedin ve aralarında ikinci kez fitne çıkmasına sebebiyet vermesin diye de, aralarını adaletle düzeltip bulunuz" demek istemiştir.¹⁴²

Cenabı Allah, "Adaletle aralarını bulun" emrinden sonra, tekrar "Adaletle hareket edin" buyurmasının hikmeti şudur: "Adaletle aralarını bulun" ifadesinde mevcut kişileri ilgilendiren bir durum söz konusu iken, "Adaletle hareket edin" ifadesinde ise umumi bir mana söz konusudur. Yani her konuda adil olun, demektir.¹⁴³

وَاقْصِبُوا dan maksat, zulmü izale etmektir. Adalet ile kıst arasındaki fark şudur: Adalet genel manayı ifade eder, iksat ise, daha ziyade özel mana içerir. Yani kişilerin maruz kaldığı haksızlığı bertaraf edecek şekilde adaletle davranın. Cenabı Allah önce umumi adaleti "فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ" kelimesiyle ifade etmiş, daha sonra özel mana ifade eden, adaletin en ince noktalarını "وَاقْصِبُوا" kelimesiyle ifade etmiştir.¹⁴⁴

İkinci Ayet¹⁴⁵ Maide 5/42

"السُّخْتِ" kelimesine değişik manalar verilmiştir.

Zeccac'a (ö:311/923) göre السُّخْتِ "kelimesinin manası; Onun kökünü kazıdı, yok etti, helak etti demektir. Nitekim Hak Teâlâ, "Sonra (Allah), azap ile sizin kökünüzü kuruttur"¹⁴⁶ buyurmuştur. Yahudilerin aldıkları rüşvet, "السُّخْتِ" kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü Allah, onları bundan, yani rüşvet almalarından dolayı azap ile helak edip köklerini kazıyacaktı. Veyahut da aldıkları o şeylerin bereketi yok olup gidecektir. Nitekim "Allah ribanın (faizin) bereketini tamamen giderir"¹⁴⁷ ayeti bu manaya delil olabilir.

¹³⁸Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII/105

¹³⁹İbn Atiyye, *el-Muharrirü'l-Veciz*, V/148

¹⁴⁰Enfal, 8/1

¹⁴¹Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII/105

¹⁴²İbn Atiyye, *el-Muharrirü'l-Veciz*, V/148

¹⁴³Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII/106

¹⁴⁴Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII/106

¹⁴⁵maide, 5/42. "وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ" "Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, adil davrananları sever."

¹⁴⁶Taha,20/61

¹⁴⁷Bakara,2/276

Leys'e (ö:187/803) göre "السُّحْتِ" kelimesinin anlamı, kendisinden dolayı utanılan ve haya duyulan bir haramı ifade eder. Rüşvet yemek bu kabilden olup insanın fazilet ve şahsiyetini yok eder.

Ferra (ö:207/822) da şöyle demiştir: "السُّحْتِ" kelimesinin asıl manası şiddetli açlıktır. Nitekim Arapçada, bir kimse çok obur olup, hep aç olarak görüldüğü zaman, "midesi daima aç adam" denilir. Buna göre "suht" kelimesi kullanılır. Devamlı açlık duyan kimsenin aç gözlülüğü gibi, aşırı bir tamahkârlığa insanı sevk etmesidir.¹⁴⁸

Ayette, "Alabildiğine yalan dinleyen ve haram yiyenler" ifadesi hakkında şu değerlendirmeler yapılmıştır:

Hasan el-Basri (ö:110/728), İsrail oğullarının hâkimleri, davalarında haksız olanları, kendilerine rüşvet verdikleri zaman, onların sözlerini itbara alıyorlar, hasımlarının sözlerine değer vermiyorlardı. Böylece yalan dinlemiş, rüşvet yemiş oluyorlardı.¹⁴⁹

Bazı âlimler, "İsrail oğullarının fakirleri, benimsemiş oldukları Yahudilik üzere kalmak için, zenginlerden mal ve para alıyorlardı. Böylece fakirler, zenginlerin yalan yanlış sözlerini dinliyor ve onlardan aldıkları rüşvetleri yiyorlardı."¹⁵⁰

Sonra Allah Teâlâ, "Eğer sana gelirler ise, ister aralarında hükmet, İster onlardan yüz çevir" buyurmuştur. Rivayete göre Peygamber (sav)'e, Yahudilerden evli olan bir kimsenin zina etmesi hadisesini getirirler. Allah Teâlâ bu meselede, peygamberini onlar hakkında hüküm verip vermemede serbest bıraktığını ifade etmiştir.¹⁵¹

Bir rivayete göre, Peygamber (sav)'e getirilen mesele, Ben-i Kurayza ve Ben-i Nadir Yahudilerinden öldürülmüş kişilerin diyeti hakkındadır. Ben-i Nadir o zamanın anlayışına göre daha asil sayılıyordu. Bundan dolayı Beni Nadirden öldürülenlerinin diyetleri tam, Kureyzadan öldürülenlerin diyetleri ise yarım idi. Onlar, bu meseleyi Peygambere getirmişler. Hz. Peygamber (sav) de, hepsinin diyetinin eşit olduğuna hükmetmiştir.¹⁵²

Daha sonra Allah, "Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet. Zira Allah adaletle hükmedenleri sever" buyurmuştur. Yani emir olunduğu gibi, bütün insanları eşit tutarak, adilane bir şekilde onların meselelerinde de hükmet. İnsanlar arasında adilane bir yaklaşım gösterip, herkesi eşit tutarak adaletle hükmedenlerin, Allah tarafından sevildiği belirtiliyor.¹⁵³

Üçüncü Ayet¹⁵⁴ Müntehine 60/8

Ayette "savaşmamış olanlar" ifadesi ile kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler var. Ekseri âlimler bunların, Hz. Peygamber (sav) ile savaşmama, onun düşmanlarına destek olmama hususunda antlaşma yapan kimseler olduğu görüşündedirler. Peygamber (sav)'e, bu anlaşmanın zamanı doluncaya kadar, onlara iyi davranmayı, bu anlaşmaya vefa gösterilmesini emretmiştir. Bir rivayette de, ayette bahsedilen kişilerin, Mekke'de iman edip de, hicret etmeyen kimseler olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁵

¹⁴⁸ İbn Atiyye, *el-Muharrirü'l-Veciz*, II/193

¹⁴⁹ Beyzavi, *Envarü't-Tenzil*, II/127

¹⁵⁰ İbni Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, III/113

¹⁵¹ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XI/362

¹⁵² İbn Atiyye, *el-Muharrirü'l-Veciz*, II/193

¹⁵³ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XI/362

¹⁵⁴ Müntahine,60/8. "لَا يَنْهَيْكُمْ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِبُوا اليَوْمَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِبِينَ"

"Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever."

¹⁵⁵ Ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, IV/516

Müfessirlere göre bu ayet Müslümanların, müşriklerle dost edinmesini yasaklamasına, muamelede birbirlerine iyi davranabileceklerine delalet eder.¹⁵⁶

Ayette "Onlara adaletle muamele etmeniz..." ifadesini müfessirler, "Onlarla yaptığınız antlaşmalara vefa gösteriniz ve adil olunuz. Gayri müslimlerle dahi olsa antlaşma yapılan kişilerle muamelelerinizde adaletten ayrılmayın, adaletin en ince noktasına dahi riayet edin" şeklinde açıklamışlar. Nitekim bu şekilde davrananların Allah tarafından sevildikleri belirtiliyor.¹⁵⁷

DEĞERLENDİRME:

Birinci ayette, anlaşamadıkları bir mevzu yüzünden birbirleriyle kavga eden iki Müslüman taife arasına, tarafsız Müslümanların hakem olarak girmesiyle barışın sağlanması nazara veriliyor. Araya giren bu hakemlerin haklı ve haksızı tespit ederek haklının yanında yer almaları tavsiye ediliyor. Haksız taraf, hakemlerin önerdiği adaletli çözüm yolunu kabul edinceye dek bu sürecin sürdürülmesi gereği vurgulanıyor. Her iki taraf, araya giren hakemlerin önerilerini kabul eder vaziyete geldiklerinde, hakemlerin her iki tarafa da eşit bir şekilde muamele etmesi, adilane çözümleri önermesi tavsiye ediliyor. Araya giren hakemlerin önce genel manadaki "فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ" ile adaleti sağlamalarına, ikinci etapta da tarafların maruz kaldıkları haksızlıkları "وَأَقْسِطُوا" ile bertaraf etmeleri gereğine vurgu yapılıyor.

Bu ayet, Müslümanların arasına hakem olarak girenlerin, Allah'ın "Adl" sıfatının bir gereği olarak adalet-i mahzaya göre davranmaları gerektiğinin, taraftarların uğradıkları haksızlıkları hakkıyla tespit ederek gidermelerinin, herkesin hakkına kavuşacak bir çözüm önermelerinin ve bunu gerçekleştirmelerinin önemi vurgulanıyor. Araya giren bu hakemlerin, adaletin en ince noktasına riayet etmelerinin Allah tarafından istendiğini, bu şekilde hakemlik yapanları, Allah'ın sevdiği belirtiliyor.¹⁵⁸

İkinci ayette, dinleri farklı insanlar sizin hakemliğinize başvurdukları zaman, onların adalete uygun olmayan prensipleriyle değil, gerçek manada insanların hukukuna uygun adalet prensipleriyle hükmedilmesi nazara veriliyor. Bu durumda Müslüman birinin hakem olabileceği gibi, hakemliği kabul etmeme yetkisine de sahip olduğu belirtiliyor. Şayet uluslararası bir hakemlik kabul edildiyse, mutlak adaletle davranılması, özellikle haksızlıkların tespiti yönüne gidilmesi, bu haksızlıkların bertaraf edilmesi gereğine "فَأَخْكُمُوا بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ" emriyle vurgu yapılıyor. Uluslararası meselelerde hakemlik görevini üstlenen kişilerin, Allah'ın "Adl" sıfatının bir tecellisi olarak bunu hakkıyla yerine getirmesi gerektiği vurgulanıyor. Adaletin yerine getirilmesinde hassas davranılması tavsiye edilerek, bu şekilde davrananların da Allah tarafında sevildiği belirtiliyor.¹⁵⁹

Üçüncü ayette, devletinizin vatandaşlık kuralları çerçevesinde memleketinizde yaşamak isteyen yabancıların hak ve hukuklarının korunması ilkeleri nazara veriliyor. İslam literatüründe zimmi¹⁶⁰ tabir edilen bu kişilerle beraber yaşanabileceği, devletin kanunlarına uygun davrandıkları müddetçe bunların vatandaşlık haklarının baki olduğu, din ve milletlerinin farklı olması nedeniyle bunların dışlanamayacakları, yerli halkın yaşam standartlarının bütün haklarına sahip oldukları ve vatandaşlık hukukunda eşit davranılması

¹⁵⁶Ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, c.4, s.516

¹⁵⁷ İbn Kesir, *Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim*, VIII/90; Er-Razi, *mefatihü'l-Gayb*, XXIX/520.

¹⁵⁸ Bkz. Hücurat, 49/9

¹⁵⁹ Bkz. Maide, 5/42

¹⁶⁰ Zimmi: İslam devletinin egemenliğini kabul eden gayr-ı müslim kişilerdir. Zimmîlerin can, mal ve namus güvenliği, uyrukluğuna girdikleri İslâm devleti tarafından sağlanır Buna karşılık zimmîler de devlete cizye vermekle yükümlüdür. Osmanlı Devletinde Hristiyan ve Yahudilere zimmi denilir. (Fayda, Mustafa, DİA, Ankara, 2013, XXXIV/428)

gerektiği vurgulanıyor. Birleşmiş Milletlerin standart vatandaşlık prensiplerini ve herkesin insanca yaşama hakkını dünyanın her köşesinde uygulamaya çalıştığını görüyoruz. Ancak İslamiyet'in, bu prensipleri on dört asır öncesinden ortaya koyup uyguladığını bu ayetle öğrenmiş oluyoruz. Yine bu ayetle İslam Devleti içinde yaşayan, dinleri ve milletleri farklı olan yabancıların hak ve hukukuna riayet edilmesi, yapılan en basit haksızlığı dahi tespit edilerek giderilmesi öneriliyor ve bu konuda titizlik gösterenlerin Allah tarafından sevildiği belirtiliyor.¹⁶¹

G-YUKATİLUNE Fİ SEBİLİHİ SAFFEN:

Saffen kelimesi, Saffe-yesuffu-saffen kökünün masdarı olup, insanların bir safta dizilmesi, sırayla uzun uzadıya dizilmesi, kuşun havada kanatlarını açıp süzülmesi anlamlarına gelir.¹⁶² Saffe ve türevleriyle birlikte Kur'an-ı Kerim'de 15 defa geçmektedir.¹⁶³ Bu özelliğin içinde geçtiği ayet, Kur'an'da sadece bir yerde geçmektedir.

Saf Suresi 61/4. Ayeti¹⁶⁴:

“Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever” tabirini müfessirler şöyle açıklamışlar: “صَفًّا” kelimesi, bir şeyin görünüm itibari ile muntazam ve düzenli olması, yerinde uygun bir diziliş olması demektir. “مَرصُوصٌ” kelimesi ise; birinin öbürüne kenetlenmesi, parçaların birbiriyle kenetlenip, tek parça haline gelmesine denir. Ayet şu manayı ifade ediyor: Cenabı Allah'ın dinini yüceltmek için canla başla savaşan, savaşırken sebat eden, söylem ve inanç birliği yönünden birlik sağlayan, tek vücut haline gelip başkaları tarafından bu birlikteliği bozulmayan kişilerdir.¹⁶⁵ Bu konuda Fahrettin er-Razi (ö:766/1365) de şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: Kendi bedenlerini savaşta kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlarlar. Taş veya tuğlanın birbirlerine girdirilerek yapılan duvara “Kel bünyâni'l-marsus” tabir edilir. Bu ayette de, insanların bir duvar misali saf şeklinde dizilip savaşan, yerinden ayrılmayan, sebat gösteren insanları Allah sever. Bu tür insanlar düşmanla savaşırken birlik olurlar, biri öbürüne dayanır, onu korur. Tıpkı bir duvarı meydana getiren tuğlalar gibi, bir birleriyle kenetlenerek tek parça bir duvar meydana getirirler. İnsanların saf oluşu; savaşta, zorlukta sabır ve sebat göstermeleri demektir. Allah, bu tür insanları sevdiğini belirtir.¹⁶⁶

DEĞERLENDİRME:

Bu ayette, Müslümanların din, namus, mal ve vatani korumada samimi bir şekilde savaşan, bu konuda ihtilafa düşmeden birbirlerinin eksiklerini tamamlayıp kenetlenen ve bu cihadı samimiyetle sürdüren insanlar olduğu nazara veriliyor. Bir binanın yapımında kullanılan tuğlaların birbirleriyle kenetlenerek sağlam bir yapıyı oluşturması gibi İslam yapısının oluşumunda da insanların bu şekilde kenetlenmelerinin önemi vurgulanıyor. Bir milletin bekası ancak birlik ve ittihat ile mümkün olabilir.¹⁶⁷ İnsanın şahsi, basit istekleri İslam Devletinin mukaddesatlarının önüne geçmemelidir. Yeryüzünde huzurlu ve şerefli bir yaşayış sürdürebilmek için bu mukaddesatlar ön plana alınmalı, gerekirse bunların korunması adına ölüm göze alınmalıdır.¹⁶⁸ Bu ayet, Müslümanların bu şekilde

¹⁶¹ Bkz. Mumtahine, 60/8

¹⁶² Sarı, *el-mevarit*, seffe, s.870.

¹⁶³ Abdülbaki, *el-Mucemu'l-Mufehres*, seffe, s.408.

¹⁶⁴ Saff, 61/4. “إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَرصُوصٌ”

“Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever.”

¹⁶⁵ Et-Tantavi, Muhammet, *et-Tefsiru'l-Vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*, Birinci Baskı, Darü'n- Nehdatı Kahire,1998, XIV/355.

¹⁶⁶ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXIX/527.

¹⁶⁷ Al-i İmran, 3/103. “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti.”

¹⁶⁸ Müslim, Birr 32; Buhari, Edeb 57; Ebu Davud, Edeb 47; Tirmizi, Birr24.

davranmalarını tavsiye ederek, bu şekilde davrananların Allah tarafından sevildiklerini belirtiyor.¹⁶⁹

H-EZİLLETİN ALEL MÜ'MİNİNE, EİZZETİN ALEL KÂFİRİN:

Ezille kelimesi, Zelle-yezillü-zilleten kökünden olup alçak, düşük, hakir, hor görülme manalarına gelir. Zelil-ezillaun; alçak, hakir, itaatkâr, muti, boyun eğen, yumuşak başlı, mütevazı, alçak gönüllü anlamlarına gelir.¹⁷⁰ Zelle ve türevleriyle Kur'an'da 23 defa zikredilmiştir.¹⁷¹

Eizze kelimesi, Azze-yeizzu-izzen kökünden olup, aziz, yüce, şerefli, kuvvetli, bir şeyin nadir bulunması, kerim olma, cömert olma, galip ve üstün gelme anlamlarına gelir.¹⁷² Azze ve türevleriyle birlikte Kur'an'da 121 defa¹⁷³, zelle ve türevleriyle birlikte ise Kur'an'da 25 defa zikredilmiştir.¹⁷⁴ Kur'an-ı Kerim'de, bu iki özelliğin Allah tarafından sevildiği belirtilen bir ayet mevcuttur.

Maide Suresi – 5/54. Ayet¹⁷⁵

Âlimler, bu kavmin kimler olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hz. Ali (ö:40/661), Hasan el-Basri (ö:110/728), Katade (ö:117/735) ve Dahhak (ö:105/723) "bunların, Hz. Ebu Bekir (r.a) ve onun askerleri olduğunu; çünkü mürtet kabilelerle bunların savaştıklarını" söylemişlerdir.¹⁷⁶

Bir rivayete göre bu ayet, Ensar hakkında nazil olmuştur. Çünkü Allah'ın Resulüne yardım eden, İslam'ın muzaffer olması için O'nu destekleyen ve takviye edenler onların ta kendileridir, demişler.¹⁷⁷

Diğer âlimler ise bu kavmin, Farşlılar (İranlılar) olduğunu söylemişlerdir. Çünkü rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav)'e bu ayet sorulduğu zaman O, eliyle Selman-ı Farisi (r.a)'nin omuzuna vurmuş ve "bu kavim, bunun arkadaşlarıdır" diyerek, "Eğer din, Süreyya yıldızına asılı olsa dahi, Farisilerden bazı yiğitler onu alacaklardır" buyurmuştur.¹⁷⁸

Diğer bir kısım âlim ise, bu ayetin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre, şu iki husus buna delalet etmektedir:

Hz. Peygamber (sav), Hayber günü sancağı Hz. Ali'ye verdiği zaman "Andolsun ki, yarın sancağı öyle birine vereceğim ki, O Allah'ı ve peygamberi sever, Allah ve Resulü de onu sever" demiştir. Ayette zikredilen sıfat, işte budur.¹⁷⁹

Allah Teâlâ, bu ayetle murat ettiği kimseleri birtakım vasıflarla nitelemiştir. Şöyle ki:

a- "Allah'ın onları, onların da Allah'ı sevmeleri".

b- Cenâbı Hakk'ın, "müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu tavsifi.

¹⁶⁹ Bkz. Saf, 61/4

¹⁷⁰ Mutça, Serdar, *el-mucemul arabi el-hadis*, zelle mad. S.295-296.

¹⁷¹ Abdalbaki, *el-Mucemü'l-müfehres*, zelle babı,s.275-276.

¹⁷² Sarı, *el-Mevarit*, Azze mad. S.997-998.

¹⁷³ Abdalbaki, Muhammet Fuat, *el-mucemü'l-Müfehres*, azze mad. S.459-462.

¹⁷⁴ Abdalbaki, Muhammet Fuat, *el-Mucemü'l-Müfehres*, zelle mad.s.275-276

¹⁷⁵ Maide suresi, 5/54. " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعْرَافٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

¹⁷⁶ Er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XII/381.

¹⁷⁷ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, III/135

¹⁷⁸ Ez-Zemahşeri, Keşşaf, I/645

¹⁷⁹ er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XII/380; ez-Zemahşeri, el-Keşşaf, I/646-647.

c- Ayetteki, "onlar Allah yolunda savaşır ve hiçbir kınayanın kınamasından çekinip korkmazlar" vasfı.

d- Ayette, "Bu, Allah'ın bir ihsanıdır, Onu dilediğine verir" buyurulması...¹⁸⁰

Her ne kadar Fahrettin er-Razi (ö:766/1365), kesinlikle bu ayetin Hz. Ebu Bekir hakkında nazil olduğunu söylerse de, ayetin ihtiva ettiği dördüncü hususu " bu Allah'ın bir ihsanıdır, onu dilediğine verir" emri, Ebu Bekir ve onun gibi çalışan, çabalayan her kese şamil olduğunu düşünüyoruz.

Nitekim fetih suresinin son ayetinde "Muhammet (sav) Allah'ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında gayet merhametlidirler"¹⁸¹ buyrulur, bu vasfın sadece bir kişiye ait olmadığı belirtilmiştir. Müslümanlara şefkatli, kâfirlere ise izzetli ve şiddetli olmaları Müslümanların genel bir vasfıdır. Bu vasa sahip olan her Müslüman, bu ayetin muhatabı sayılır.

Bu durumda Allah Teâlâ, adeta, "İnananların tümü de, kâfirlere karşı çok çetin, ama kendileri arasında alabildiğine merhametlidir" demek istemiştir. Bu açıklamaya göre, "Hem çetin olma, hem de merhametli olma özellikleri, müminlerin tümünde mevcuttur" manası elde edilmiş, istinbat edilmiş olur.¹⁸²

Nitekim Nursi de bu ayeti yorumlarken Osmanlıların, Selçukluların bin yıllık hizmetine işaret ederek şöyle izah etmektedir:

"İşte ey Ehl-i Kur'an olan şu vatanın evlatları! Altı yüz sene değil, belki Abbasiler zamanından beri bin senedir Kur'an-ı Hakîmin bayraktarı olarak, bütün cihana karşı meydan okuyup, Kur'anı ilan etmişsiniz. Milliyetinizi, Kur'an'a ve İslamiyet'e kal'a yaptınız. Bütün dünyayı susturdunuz, müthiş tehacümatı defettiniz, ta "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah öyle bir kavim getirecek ki, Allah onları sevecek; onlar da Allah'ı sevecekler. Mü'minlere karşı alçak gönüllü; kâfirlere karşı şiddetli olacaklar. Allah yolunda cihad edecekler ve kimsenin hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayacaklar. İşte bu, Allah'ın bir ihsanıdır ki, onu dilediğine verir. Allah ihsanı bol olan (her şeyi) çok iyi bilendir." ayetine¹⁸³ güzel bir masadak oldunuz.¹⁸⁴

DEĞERLENDİRME:

Bu ayette, Müslümanların samimiyetleri, İslam dinine yaptıkları katkıların ihlala mebni olması gerektiği nazara veriliyor. "Biz olmasak bu din-i Mübin-i İslam payidar ve aziz olamayacak" düşüncesinden Müslümanların sıyrılmaması gerekir. İslam'a yapılan fedakârlıklar minnet konusu yapılmamalıdır.¹⁸⁵ Zira bu ayetin ifadesiyle siz gereği gibi görevinizi yapmazsanız, sizin yerinize başka milletleri getirecek, bu milletlerin İslamiyet'in başarısı için canla başla çalışacakları belirtiliyor. Asr-ı Saadet'e baktığımızda, Hulefa-i Raşidinin, sonra Emevilerin, daha sonra Abbasilerin bu işi deruhte ettiğini görüyoruz. Abbasilerin zayıflamalarıyla bu bayrak yarışının Arap olmayan Selçuklulara, onlardan da Osmanlılara geçtiğini ve asırlarca İslamiyet'in safvetini koruyarak devam ettiğini görüyoruz. Osmanlı'nın, ayetin belirttiği kurallara uygun olarak hareket ettiğini, asırlarca İslam yolunda cihat ettiğini, dünyada sözü dinlenir vaziyete geldiği tarihi bir vakadır.¹⁸⁶ Dolayısıyla bu ayetin yukarıda ismini zikrettiğimiz milletlerin tümüne işaret ettiğini düşünüyoruz. Ayette bu şekilde davrananların Allah tarafından sevildikleri belirtiliyor.

¹⁸⁰ Maide,5/54

¹⁸¹ Fetih,48/29

¹⁸² Tantavi, *et-Tefsirü'l-Vasiyt li'l-Kur'ani'l-Kerim*, XIII/286

¹⁸³ Maide, 5/54

¹⁸⁴ Nursi, Said, *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 332.

¹⁸⁵ Hucurat, 49/17

¹⁸⁶ Bkz. Nursi, *Mektubat*, s.332.

SONUÇ:

Kur'an'ın iniş gayesine baktığımız zaman mutlak manada insanın dünya ve ahiret saadeti ve mutluluğunun olduğu görülür. Allah-u Teâlâ, insanoğlunu ahiretin mezrası sayılan bu dünyaya gönderirken onu başıboş bırakmamıştır. Yeryüzüne gönderdiği ilk insanla birlikte onun hayat programını da göndermiştir. Bu yüzden ilk insan aynı zamanda ilk peygamberdir. Vahye muhatap olmuş, ilk kitabın/sahifelerin sahibi olmuştur. Bu da, insanın yeryüzünde vahisiz, ilahi hayat programı olmadan huzur içinde yaşamasının imkânsızlığına delalet etmektedir. İnsanoğlu akıl sahibi olmasına rağmen ilahi hayat programı olmaksızın doğru yolu bulamaz. Nitekim ilk insan Hz. Âdem, akıl ve şuur sahibi olmasına rağmen adeta bir pusula konumunda olan ilahi vahye ihtiyaç duymuştur. Peygamberler bu pusula ile yol almış ve insanlara örnek ve rehber olmuşlardır. Hatta diyebiliriz ki, peygamberlerin gönderiliş hikmetlerinin başında Allah'ın pusula hükmünde olan bu ilahî emir ve yasaklarının insanlığa gönderilmesi olmuştur. Nitekim Hz. Muhammed (sav.)'e indirilen ve ilahi hükümleri kapsayan Kur'an'ı Kerim'in bin dört yüz sene geçmesine rağmen hala nefasetini ve tazeliği koruması, insanlığa gerçek manada pusula görevini yaparak dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırması şayan-ı dikkattir. Kısacası insanoğlu sevgi ve muhabbete teşne ise, neyi sevip neyi sevmeyeceğini öğrenmek istiyorsa; Kur'an'ın insan sevgisi ve muhabbetullahı açıklayan prensipleriyle tanışmalıdır.

İnsanın yaratıcısı Allah olduğu için, insanın ruh halini, maddi ve manevi yapısını en iyi bilen yine Allah'tır. Dolayısıyla Cenabı Allah, insanın dünya ve ahiretm mutluluğu için Kur'an-ı Kerim'de insan tiplerinden bahseder. İyi davranışları sergiler; hangi davranışın iyi olduğunu hangisinin iyi olmadığını, özellikle bu davranışı yapan karakterleri sevip sevmediğini belirtir. Bundan dolayı insanın dünya ve ahiret mutluluğuna sebep olacak davranışları ve bu davranışları yapanları sevdiğini belirtir. Ezcümle, Allah, iyilik yapanları, hata yaptıktan sonra tövbe edenleri, temizliğe riayet edenleri, günahlardan kaçınanları, sıkıntılara karşı sabredenleri, insanlarla olan ilişkilerinde adaletli davrananları, Allah yolunda birbiriyle kenetlenmiş şekilde savaşılanları, mü'minlere karşı re'fetli ve küffara karşı izzetli olanları sevdiğini belirtir ve bu davranışları teşvik ve terğib eder.

İnsanlara verilen sözün yerine getirilmesi, ahde vefa borcunun hem Allah'a hem de insanlara karşı önemli bir görev olduğu belirtilir. Özellikle güven duygusunun çok önemli bir faktör olduğuna ve güven duygusu olmayan bir toplumda huzurun olamayacağına işaret ediyor. Günümüzde Birleşmiş Milletlerin insanlığın refah ve huzuru için çıkardıkları ve hala da çıkarmaya çalıştıkları bazı uluslararası anlaşmaların uygulamalarını, İslam Dininin 14 asır öncesinden bizzat gerçekleştirdiğini görüyoruz.

Dünyada yaşayan insanların adeta bir gemide beraber yolculuk yapan yolculara benzediklerini, huzurlu bir yolculuk için birbirlerinin hak ve hukuklarına riayet etmelerinin zorunlu olduğunu belirtir. Binaenaleyh dünya gemisinde yaşayan devletlerin ve bunların müntesipleri olan insanların huzur içinde yaşamaları adına devletlerin ve fertlerin birbirlerine güven duymaları, farklı ülke ve dine mensup olmalarına rağmen insanlığın selameti adına yapılan anlaşmalara sadık kalmaları gerekir. Allah bu ayetle toplumun selameti için yapılan bu anlaşmalara sadık kalanları "muttaki" addederek sevdiğini belirtir.

Anlaşamadıkları bir mevzu yüzünden birbirleriyle kavga eden iki Müslüman taife arasına, tarafsız Müslümanların hakem olarak girmesiyle barışın sağlanması nazara verilir. Her iki taraf, araya giren hakemlerin önerilerini kabul eder vaziyete geldiklerinde, hakemlerin her iki tarafa da eşit muamele etmesi, adilane çözümleri önermesi tavsiye edilir. Müslümanların arasına hakem olarak girenlerin, Allah'ın "Adl" sıfatının bir gereği olarak adalet-i mahzaya göre davranmaları gerektiğinin, taraftarların uğradıkları haksızlıkları

hakkıyla tespit ederek gidermelerinin, herkesin hakkına kavuşacak bir çözüm önermelerinin ve bunu gerçekleştirmelerinin önemi vurgulanır.

Devletinizin vatandaşlık kuralları çerçevesinde memleketinizde yaşamak isteyen yabancıların hak ve hukuklarını korumanız nazara verilir. İslam literatüründe zimmi tabir edilen bu kişilerle beraber yaşanabileceği, devletin kanunlarına uygun davrandıkları müddetçe bunların vatandaşlık haklarının baki olduğu, din ve milletlerinin farklı olması nedeniyle bunların dışlanamayacakları, yerli halkın yaşam standartlarının bütün haklarına sahip oldukları ve vatandaşlık hukukunda eşit davranılması gereği vurgulanır. Birleşmiş Milletlerin standart vatandaşlık prensiplerini ve herkesin insanca yaşama hakkını dünyanın her köşesinde uygulamaya çalıştığı günümüzde, bu prensiplerin on dört asır öncesinden ortaya konup uygulandığını bu çalışmamıza konu olan ayetlerden öğrenmiş oluyoruz.

KAYNAKÇA

Abdülbaki, Muhammet Fuat, *el-Mucemü'l-Müfehres li Elfazı Kur'ani'l-Kerim*, El-Mektebetü'l-İslamiye, İstanbul, 1984.

Ahmet Bin Hanbel, Ebu Abdillah Ahmet bin Muhammet bin Hanbel, bin Hilal, bin Esed, eş- Şeybani, Ö:241, *Müsnedü Ahmet*, Mhk: Şuayb el- Ernet, Birinci Baskı, Müessesetü'r- Risale, 2001, H.1421

Alusi, Şihabuddin Muhammet bin Abdullah el- Hüseyin, Ö:H1270, *Ruhu'l- Meani fi tefsiri'l- Kur'an'i'l- Azim ve's- Sb'a'l- Mesani*, Tahk: Ali Abdülbari Atiyyeti, Birinci Baskı, Darül kütübi'l- İlmiyyeti, Byrut, H.1215

Başar, Alaattin, *Esmâ-i Hüsnâ*, zafer yayınları, beşinci baskı, İstanbul, 2011

Beydavi, Nasıruddin Ebu Sait Abdullah bin Ömer, Ö.H.685, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1. Baskı, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut. Trs.

Buhari, Muhammet bin İsmail Ebu Abdillah, *Sahihi Buhari*, Muhk: Muahamet Zahir bin Nasır, Birinci Baskı, Daru Tevki'n-Necat, H.1442

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Terceme ve Şerhi*, Birinci Baskı, Akçağ yayınları, Ankara, 1988.

Cessas, Ahmet bin Ali Ebubekir er-Razi, Ö.H.370, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, H.1405

Davut, Ahmet, *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali*, ikinci baskı, İstanbul,1981.

Ebu Davut, Süleyman bin Davut el- Carud el- Basri, Ö:204, *Müsnedi Ebu Davud*, Mhk: Dr. Muhammed bin Abdülmuhsin, et- Türki, Darü'l- Hicr, birinci baskı, Kahire, 1419/1999.

Ebu Hayyan, Muhammet b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan, Esirü'd-Din el- Endülüsî, , ö:H. 745, *el-Bahrü'l-Muhit fi't-Tefsir*, Thk: Sıdkı Muhammet Cemil, Daru'l-Fikr, Beyrut, H.1420.

Ebu's-Suud el- İmadi, Ö.H.982, *İrşadu Akli's-Selim ila mezaya Kitabi'l-Kerim*, Darü'l-İhyai'l-Turasi'l-Arab, Beyrut. Trs.

Fayda, Mustafa, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Zimmi maddesi, Ankara, 2013

İbn Atiyye, Ebu Muhammet Abdülhak, el-Endülüsî, Ö.H.542, *El-Muharrirü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Birinci Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, H.1422

İbn Cerir, Et- Taberi, Muhammet, ö:H.310, *Kitabu Camii'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, 1.baskı, Müessesetü'r- Risale, H.1420-M.2000.

İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail b.Ömer, ö.H.774, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, İkinci Baskı, Daru tayyibetü'n-Neşri ve't-Tevzii, H.1422, M.1999.

- İbni Mace Ebu Abdillan Muhammet bin Yezid, Ö.H.273, *Süneni İbni Mace*, Thk: Şuayb Erneut- Adil Murşit, Birinci Baskı, Daru Risaleti'l-Alemiyye, H.1143- M.2009
- Kurtubi, Ebu abdillan Muhammed bin Ahmet, el-Ensari, Ö.H.671, *el-Camiu liahkami'l-Kur'an (Tefsirü'l-Kurtubi)*, 2. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, H.1384-M.1964
- Kutup, Syit, , ö:H.1385, *Fi Zilali'l-Kur'an*, On yedinci Baskı, Daru'ş-Şürük, Beyrut, 1412
- Mutçalı, Serdar, *Arapça- Türkçe Sözlük*, Dağarcık yayınları, Birinci baskı, İstanbul, 1995.
- Müslim bin Haccac Ebü'l-Hasan el-Kuşeyri En-Neysaburi, Ö.H.261, *Sahihi Müslim*, Thk: Muahmmet Fuat Abdalbaki, İhyau't-Turasil Arabi, Beyrut, trsz.
- Nursi, Sait, *İşaratü'l-İ'caz*, türkçe tercümesi, Abdülmecid Nursi, söz basım yayın, İstanbul, 2006.
- Nursi, Sait, *Lem'alar*, Envar neşriyat, 2. Baskı, Envar Neşriyat, İstanbul, 2003.
- Nursi, Sait, *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2006
- Razi, Ebu Abdillan Muhammet bin Ömer Fahrettin, Ö.H.606, *Mefatihü'l-Gayb*, 3. Baskı, Daru ihyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, H.1420.
- Sarı, Mevlut, *el-Mevarid*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1980.
- Süyûtî, Abdurrahman bin ebi Bekir Celâlettin, Ö.911, *ed-Dürrü'l- Mensur*, Darü'l-Fikr, Beyrut, Trhs.
- Tantavi, Muhammet, *et-Tefsirü'l-Vasît li'l-Kur'ani'l-Kerim*, Birinci Baskı, Darü'n-Nehdatı Mısır, Kahire,1998.
- Tirmizi, Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak, Ebu İsa, Ö:279, *Süneni Tirmizi*, Mhk: Beşar Avad Maruf, Darü'l- Garbi'l- İslami, Beyrut- M.1998
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser kıtap basım, İstanbul, trhs.
- Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Muhammet bin Amr bin Ahmet, Carullah, ö. H. 538, *el-Keşşaf an hakaiki gamamıdı't-Tenzil*, Üçüncü Baskı, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, H.1407.